

УДК 001.3:347.78:378:159.99

ПСИХОЛОГО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА АВТОРСЬКОГО ПРАВА НА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНУ ВЛАСНІСТЬ

Зінсу О.І.

Національна академія внутрішніх справ України

Наукова стаття присвячена вивченню психолого-правових аспектів творчої діяльності як процесу пізнання та діяльності. Визначено основні види академічних текстів та розкрито загальні положення права інтелектуальної власності на літературні, художні та інші твори. Проаналізовано стан сучасних заходів державного рівня щодо підвищення захисту авторських прав академічної спільноти та розвитку творчого потенціалу українського суспільства, зокрема, створення Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Академії правових наук України, Національного репозитарія академічних текстів, Кодексу академічної доброчесності. Визначено вагомий складові гармонійної співпраці суб'єктів академічної спільноти. **Ключові слова:** творчість, авторське право, академічний текст, академічна спільнота, академічна доброчесність, плагіат, самоплагіат, академічна відповідальність, кримінальна відповідальність.

Актуальність теми обумовлена необхідністю дослідження авторських прав в сучасному академічному просторі у зв'язку з розвитком творчого наукового потенціалу української нації та підвищенням вимог до правомірної поведінки особистості.

Постановка проблеми. Авторське право в академічному просторі покликане захищати права та законні інтереси членів наукової спільноти. Авторський текст є проявом творчої діяльності в академічному просторі. У зв'язку з чим вбачається доцільним провести аналіз основних положень авторського права в академічному просторі, ключовим елементом якого має бути академічна доброчесність, що ґрунтується на етичних принципах.

Мета статті: визначити умови успішного функціонування творчої діяльності академічної спільноти, як складного явища в суспільних відносинах, що включає комплекс взаємопов'язаних елементів психологічного, юридичного, соціологічного характеру, спрямований на розвиток наукового потенціалу української нації в інтересах особи, держави, суспільства.

Відповідно до мети були поставлені та вирішені **завдання:**

- розкрити загальні положення творчої діяльності;
- визначити понятійно-категоріальний апарат права інтелектуальної власності на літературний, художній та інший твір (Авторське право);
- розкрити поняття «плагіат», «самоплагіат», «академічна доброчесність»;
- вирізнити види академічної та юридичної відповідальності за порушення авторського праву;
- окреслити значення спонукання до розвитку власного творчого потенціалу особистості, як елементу протидії порушення авторського права, та формування правомірної й морально-етичної поведінки членів академічної спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання творчості та правове забезпечення об'єктів авторського права привертає пильну увагу науковців. Гносеологія, логіка, психологія, евристика, соціологія, юридичні науки, зокрема цивільне право, кримінальне право та інші науки розкривають різні аспекти творчої діяльності, креативності, а також правозахисні заходи по дотриманню права інтелектуальної власності на літературні, художні та інші твори.

Різні за своєю природою концепції креативності, концепції творчості закладені у наукову думку такими вченими, як Р. Стернберг, Д. Лаверт, Дж. Гілфорд, В.О. Моляко, С. Медник, Е. де Боно, Й. Фіхте, Г. Гегель та ін. Генетико-психологічні аспекти цієї проблеми розкрито у працях С.Д. Максименка. Питання творчості привертало увагу А. Айзенка, Б.Г. Ананьєва, Л.С. Виготського. Серед сучасних вчених-психологів психологію творчості досліджували О.Л. Туриніна, С.П. Яланська.

Правове (юридичне) забезпечення прав на літературний, художній та інший твір досліджували О.В. Дзери, Ю.О. Заїка, Г.В. Чурпіта, А.А. Кектарь, Г. Корчевний, І.В. Спасибо-Фатєєва, А.Л. Ткачук, М.М. Яшарова. Порівняльно-правове дослідження авторського права на літературні й художні твори проводив М.І. Стреля.

Адаптаційної моделі захисту авторських прав, використання об'єктів інтелектуальної власності в рекламі досліджувала Н.В. Троцюк. Питання охорони інтелектуальної власності розкрив Р. Шишка. О. Мельник приділив увагу особливостям цивільно-правової охорони інтелектуальної власності в Україні.

Кожний із дослідників зробив свій вклад в розвиток науки, творчості, та правового забезпечення авторських творів. Разом із тим важливим, корисним є проведення комплексного дослідження психолого-правових обрисів авторського права в академічній спільноті

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах розвитку науки, як форми суспільної свідомості, інформатизації суспільства, запровадження новітніх технологій, розвиток інтернет-мережі, актуальним виступає питання дотримання та реалізація авторського права в академічній спільноті та розвиток творчого мислення. Творчість виступає складним психічним процесом пізнання та діяльності особистості, який передбачає створення нового, суспільно-історичного, не існуючого раніше продукту творчості.

О.Л. Туриніна зазначає, що творчий процес проходить поетапно. Він поділяється на три фази: пускову (спонукальну та підготовчу), пошукову та виконавчу. Кожна із них має свою специфіку щодо виникнення, тривалості продуктів і показників творчості [11, с. 49].

Виділяють фізіологічні, психологічні й соціологічні теорії творчості.

В залежності від поглядів на природу творчості вирізняють: психогенетичний, соціальний, чуттєво-емоційний, аксеологічний, діяльнісний, мотиваційний напрями.

Творча діяльність багатогранна. Вона вміщує цілий комплекс складових психологічного, соціального, юридичного характерів.

Продукт творчої інтелектуальної діяльності (твір, академічний текст), який з моменту створення набирає ознак об'єкта авторського права, потребує сприятливих умов для пробудження, реалізації творчого потенціалу особистості, оптимізації творчого пошуку, ретельного дослідження в поєднанні з вимогами морального, етичного та правового простору суспільства.

Процеси виникнення, розвитку та функціонування авторського права безпосередньо пов'язані зі свідомим ставленням учасників правового простору до вимог по дотриманню авторського права. Виникнення авторського права обумовлено історично. На сьогоднішній час авторське право представлено як інститут цивільного права та ключова підгалузь права інтелектуальної власності.

Ми підтримуємо думку А.А. Кетрарь що авторське право є однією з найбільш значущих й динамічних областей цивільного права [10, с. 416].

Авторське право, як інститут цивільного права, регулює правовідносини в сфері особистих майнових та немайнових прав авторів творів науки, літератури, мистецтва.

Ядром авторського права виступають майнові та немайнові права в сфері інтелектуальної власності на літературний, художній та інші твори, визначені як об'єкти авторського права.

Право інтелектуальної власності на літературний, художній та інший твір (Авторське право) в Україні регулюється цілою низкою законодавчої бази та підзаконних актів.

Так, наприклад на офіційному сайті «Законодавство України»/Закон України «Про авторське право і суміжні права» список пов'язаних документів станом на 23.12.2017 р. містить кількість – 356 документів [5].

Серед системи законодавчої бази авторського права основними є такі:

- Конституція України від 28.06.1996 р.;
- Цивільний кодекс України Книга четверта «Право інтелектуальної власності»;
- Кодекс України про адміністративні правопорушення;
- Кримінальний кодекс України;
- Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. – 3792-12;
- Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. – 1556-18;
- Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26.11.2015 р. – 848-19;
- Положення про Національний репозитарій академічних текстів;
- інші закони та підзаконні акти України, що регулюють правовідносини в сфері авторського права.

Конституцією України гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості та захист авторських прав [1, ст. 54].

Так, ст. 54 Конституції України зазначено «...кожний громадянин має право на результати

своїєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом» [1, ст. 54].

Відповідно до ст.433 Цивільного кодексу України об'єктами авторського права є твори, а саме:

1. Літературні та художні твори, зокрема:
 - романи, поеми, статті та інші письмові твори;
 - лекції, промови, проповіді та інші усні твори;
 - драматичні, музично-драматичні твори, пантоміми, хореографічні, інші сценічні твори;
 - 2. Музичні твори (з текстом або без тексту);
 - аудіовізуальні твори;
 - твори живопису, архітектури, скульптури та графіки;
 - фотографічні твори;
 - твори ужиткового мистецтва;
 - ілюстрації, карти, плани, ескізи і пластичні твори, що стосуються географії, топографії, архітектури або науки;
 - переклади, адаптації, аранжування та інші переробки літературних або художніх творів;
 - збірники творів, якщо вони за добром або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності;
3. Комп'ютерні програми;
4. Компіляції даних (бази даних), якщо вони за добром або упорядкуванням їх складових частин є результатом інтелектуальної діяльності;
5. інші твори [2, ст. 433].

До об'єктів авторського права академічної спільноти належать академічні тексти.

Відповідно до п. 4 «Положення про Національний репозитарій академічних текстів, академічний текст – авторський твір наукового, науково-технічного та навчального характеру у формі дисертації, кваліфікаційної випускної роботи, наукового видання, наукової статті, звіту у сфері наукової і науково-технічної діяльності, депонованої наукової роботи, підручника, навчального посібника, інших науково- та навчально-методичних праць» [8, п. 4].

Самі ж ідеї, процеси, методи діяльності або математичні концепції не є об'єктами авторського права.

Суб'єктами авторського права виступають фізичні та юридичні особи, які набули прав на літературний, художній чи інший твір (об'єкт авторського права) відповідно до визначеного законом порядку.

Авторське право виокремлює форму авторства:

- одноосібно створений твір;
- твір, створений в співавторстві.

Заїка Ю.О. підкреслює, що цивільно-правова теорія встановлює два види співавторства: роздільне і нероздільне. При нероздільному неможливо виокремити творчу працю кожного співавтора. При роздільному співавторстві складова частина твору чітко визначені і відомо, хто конкретно із співавторів написав ту чи іншу його частину [9, с. 141].

Між співавторами можливе укладання письмового договору. Хоча допускається і відсутність такого договору.

Вирізняють особисті немайнові та майнові авторського права.

Особисті немайнові права автора зазначені в ст. 438, 423 Цивільного Кодексу України

та в ст. 14 Закону України «Про авторське право та суміжні права».

Майнові права інтелектуальної власності на твір відзначені в ст. 440 Цивільного Кодексу України та в ст. 15 Закону України «Про авторське право та суміжні права».

Строк чинності майнових прав: з моменту створення твору і до 70 років після смерті автора чи останнього із співавторів. 70 років має рахуватися з 1 січня наступного за роком смерті автора чи останнього із співавторів. Окремі положення строку чинності майнових та немайнових прав прописані в ст. 27, ст. 28 Закону України «Про авторські права та суміжні права».

Чільне місце в авторському праві займають дискусії щодо правовідносини вільного використання, відтворення, копіювання об'єктів авторського права.

Вагоме значення в розвитку творчого наукового потенціалу академічної спільноти, створення суспільно-корисного продукту творчої діяльності, займає дотримання педагогічними, науково-педагогічними, науковими працівниками, здобувачами вищої освіти вимог положень академічної доброчесності.

Відповідно до п. 1-1 ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» академічна доброчесність – сукупність етичних принципів та визначених Законом України «Про освіту», цим Законом та іншими законами України правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень [7, ст. 1].

З метою утворення норм морально-етичного характеру академічної доброчесності в академічній спільноті академічних установ проголошують Декларацію академічної доброчесності, затверджують Кодекс академічної доброчесності.

Серед порушень академічної доброчесності вирізнимо:

1. Академічний плагіат;
2. Самоплагіат;
3. Фабрикація;
4. Фальсифікація.

Академічний плагіат, за п. 4 ст. 42 Закону України «Про освіту», є оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства; самоплагіат – оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів [6, ст. 42].

Реалізація принципів академічної доброчесності, захисту авторських прав суб'єктів наукової діяльності ВНЗ знаходить відображення в Положенні про запобігання та виявлення академічного плагіату, пам'ятках, правилах, які розробляються та впроваджуються в ВНЗ України.

Окреме місце серед заходів по дотриманню академічної доброчесності має затвердження Положення про перевірку на плагіат. Зазвичай, Положення про перевірку на плагіат містить чіткий перелік видів плагіату, критерій оцінки наукових

документів (реферат, курсова робота, навчальний підручник, тощо) відносно рівня унікальності, самостійності тексту (твору).

За порушення академічної доброчесності в залежності від кожного конкретного випадку передбачається академічна відповідальність. Види академічної відповідальності окреслені в ст. 5, 6. Закону України «Про освіту».

В ст. 51 Закону України «Про авторське право і суміжні права», за порушення авторського права передбачена цивільна, адміністративна та кримінальна відповідальність [5].

Так, Кодексом України про адміністративні правопорушення вирізняє ст. 52-1 Порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності [3, ст. 51-2].

Наявність складу правопорушення за ст. 52-1 КУпАП передбачає (тягне) накладення штрафу від десяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання і матеріалів, які призначені для її виготовлення [3, ст. 51-2].

В разі порушення авторського права і суміжних прав Кримінальним Кодексом України вирізняється ст. 176 Порушення авторського права і суміжних прав [4].

Значним позитивним внеском в розвиток вітчизняної науки, підготовці конкурентоспроможних компетентних фахівців з вищою освітою та покращення сучасних технологій захисту прав та законних інтересів авторів (співавторів) академічних текстів (творів) виступає створення в Україні Національного репозитарію академічних текстів. Національний репозитарій академічних текстів затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 541.

Однією із умов дотримання академічної доброчесності, на наш погляд, є: відповідальність, високі морально-етичні якості, правосвідомість, критичне мислення, ініціативність, креативність мислення, сприятливе оточення, здорова конкуренція, дивергентне мислення, самостійність авторів. Вагоме значення для розвитку зазначених якостей має середовище, в якому зростає здобувач вищої освіти та майбутній вчений.

Центральним місцем, поряд з іншими чинниками, виступає психологічна гармонія стосунків наукового керівника та здобувача вищої освіти. Саме творчий підхід, зацікавленість науковими дослідженнями, культура мовлення стає тим важелем, який допомагає учасникам академічного простору поринути у нові відкриття, перевірки наукових гіпотез, що є умовою наукового прогресу.

О.Л. Туриніна зазначає, що психологічну структуру творчої особистості можна побудувати, конкретизувавши та диференціювавши якості, функції, процеси, які утворюють загальну психологічну структуру особистості відповідно до вимог конкретного виду діяльності та поведінки людини [11, с. 70].

С.П. Яланська висловлює думку, що закономірності становлення і розвитку творчої особистості органічно пов'язані із загальними закономірностями формування всебічно розвинутої особистості, зумовлені ланцюгом формування рис, якостей і специфікою творчого процесу, в якому творча особистість виявляє вміння усві-

домити суперечності, здатність розв'язання суперечностей, тощо [12, с. 48].

Особливе місце, щодо вивчення та розвитку творчої наукової діяльності, займає створення Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності у складі Національної Академії правових наук України.

При Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності Національної Академії правових наук України функціонують:

1. Центр гармонізації прав людини та прав інтелектуальної власності.

2. Центр наукових досліджень інтелектуальної власності та енвайроментного розвитку.

3. Лабораторія біоетики і біобезпеки.

4. Центр психології творчості та інтелектуальної власності.

Вищезазначене підкреслює значимість в складному діалектичному процесі творчості гармонійного поєднання психологічних чинників, чинників генетично-середовищного взаємозв'язку, відображення принципу єдності свідомості і діяльності та правового (юридичного) забезпечення авторських прав суб'єктів права власності на літературний, художній, академічний та інший твір.

Це виступає складовими пріоритетних напрямів сталого розвитку України в умовах євроінтеграції та процесів глобалізації.

Висновки та пропозиції. Підводячи підсумок, можна зробити висновок про те, що узгодженість, цілісність системи дотримання та охорона авторських прав і законних інтересів членів академічної спільноти передбачає створення умов та психолого-педагогічного забезпечення проявів наукової творчості членами академічної спільноти. У зв'язку з цим вбачається доцільним запровадження комплексу доступних заходів просвітницького характеру щодо положень охорони, захисту авторських прав. Це сприятиме підвищенню правосвідомості, спонукатиме до правомірної поведінки членів академічного простору, що в свою чергу обумовлює новий ступінь розвитку наукової творчої діяльності на шляху вдосконалення суспільних відносин, формування, затвердження і поєднання загального та індивідуального блага, як однієї із концепцій правової держави.

Комплекс доступних заходів, лекцій, семінарів, тренінгів по забезпеченню прав і законних інтересів членів академічної спільноти, має бути спрямований на висвітлення правових аспектів положень авторського права, підвищення правосвідомості учасників академічного простору, гармонізацію академічного простору та розвиток креативності.

До проведення зазначеного комплексу заходів, лекцій, семінарів, тренінгів мають бути залучені суб'єкти академічної спільноти, громадськість, юристи, психологи.

Список літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 – 254к/96-вр. – (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2341-14-254к/96-вр.
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. – 435-15. – (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/435-15.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984. – 80731-10. – (ВВР) 1984, додаток до № 51, ст. 1122. [Електронний ресурс] – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/80731-10.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 – 2341-14. – (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2341-14....
5. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993. – 3792-12 (ВВР), 1994, N 13, ст. 64). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/3792-12.
6. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017. – 2145-19. – ВВР. – від 29.09.2017 – 2017 р. / 38-39 / стор. 5, стаття 380 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2145-19.
7. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 – 1556-18 (ВВР), 2014, № 37-38, ст. 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1556-18.
8. Постанова Кабінету Міністрів від 19 липня 2017 р. № 541 «Положення про Національний репозитарій академічних текстів» // Офіційний вісник України від 04.08.2017 – 2017 р., № 61, стор. 85, стаття 1874, код акту 86743/2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/541-2017-п.
9. Заїка Ю.О. Українське цивільне право. Навч. посіб. – К.: Істина, 2005. – С. 312.
10. Кетрарь А.А. Поняття та ознаки об'єкта авторського права / А.А. Кетрарь // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 59. – Одеса: Юридична література, 2011. – С. 416-422. [Електронний ресурс]: Режим доступу: ardr.in.ua/v59/58.pdf.
11. Турніна О.Л. Психологія творчості: навчальний посібник – К.: 2007. МАУП. – 160 с.: іл. – Бібліогр.: с. 156-157.
12. Яланська С.П. Психологія творчості: навч. посіб. / С.П. Яланська. – Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2014. – 180 с.

Зинсу О.И.

Национальная академия внутренних дел Украины

ПСИХОЛОГО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ НАУЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И АВТОРСКОГО ПРАВА НА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНУЮ СОБСТВЕННОСТЬ

Аннотация

Научная статья посвящена изучению психолого-правовых аспектов творческой деятельности как процесса познания и деятельности. Определены основные виды академических текстов и раскрыты общие положения права интеллектуальной собственности на литературные, художественные и другие произведения. Проанализировано состояние современных мероприятий государственного уровня по повышению защиты авторских прав академического сообщества и развития творческого потенциала украинского общества, в частности, создание Научно-исследовательского института интеллектуальной собственности Академии правовых наук Украины, Национального репозитория академических текстов, Кодекса академической добродетели. Определены весомые составляющие гармоничного сотрудничества субъектов академического сообщества.

Ключевые слова: творчество, авторское право, академический текст, академическое сообщество, академическая добросовестность, плагиат, самоплагиатом, академическая ответственность, уголовная ответственность.

Zinsu O.I.

National Academy of Internal Affairs of Ukraine

PSYCHOLOGICAL AND LEGAL ASPECTS OF SCIENTIFIC ACTIVITY AND COPYRIGHT LAW ON INTELLECTUAL PROPERTY

Summary

The scientific article is devoted to the study of psychological and legal aspects of creative activity as a process of knowledge and activity. The basic types of academic texts are determined and the general provisions of the intellectual property right are disclosed for literary, artistic and other works. The state of modern state-level measures aimed at increasing the protection of the copyright of the academic community and the development of the creative potential of Ukrainian society, in particular, the creation of the Research Institute of Intellectual Property of the Academy of Legal Sciences of Ukraine, the National Repository of Academic Texts, the Code of Academic Integrity, has been analyzed. Significant components of harmonious cooperation of the subjects of the academic community are determined.

Keywords: creativity, copyright law, academic text, academic community, academic integrity, plagiarism, samplagyat, academic responsibility, criminal responsibility.